

O‘QUVCHILARNING O‘QISHGA BO‘LGAN MOTIVATSIYASINING PSIXOLOGIK XARAKTERISTIKASI

Abdumanapova Sanobar Muhidin qizi

Toshkent xalqaro Kimyo Universitetida 1- kurs Boshlang‘ich

ta‘lim yo‘nalishi magistratura talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasining psixologik xususiyatlari, unga ta‘sir etuvchi omillar hamda ta‘lim jarayonida motivatsiyani oshirish yo‘llari tahlil qilingan. Shaxsiy qiziqish, ijtimoiy muhit, rag‘batlantirish, maqsadlarni belgilash, individual qobiliyatlarni rivojlantirish va zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati yoritilgan. O‘quvchilarda ichki motivatsiyani shakllantirish ta‘lim samaradorligini oshirishning muhim sharti ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: o‘quv motivatsiyasi, psixologik xususiyatlar, ta‘lim jarayoni, ichki motivatsiya, rag‘batlantirish, qiziqish, o‘quvchi faolligi, individual yondashuv, maqsad, zamonaviy texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье проанализированы психологические особенности учебной мотивации учащихся, факторы, влияющие на неё, а также пути повышения мотивации в образовательном процессе. Освещено значение личных интересов, социальной среды, поощрения, постановки целей, развития индивидуальных способностей и использования современных технологий. Обосновано, что формирование внутренней мотивации является важным условием повышения эффективности образования.

Ключевые слова: учебная мотивация, психологические особенности, образовательный процесс, внутренняя мотивация, поощрение, интерес, активность учащихся, индивидуальный подход, цель, современные технологии.

Abstract: This article analyzes the psychological characteristics of students' learning motivation, the factors influencing it, and ways to increase motivation in the educational process. The importance of personal interests, social environment, encouragement, goal setting, development of individual abilities, and the use of modern technologies is highlighted. It is substantiated that the formation of intrinsic motivation is an important condition for improving the effectiveness of education.

Keywords: learning motivation, psychological characteristics, educational process, intrinsic motivation, encouragement, interest, student activity, individual approach, goal, modern technologies.

O'quvchilarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasi ta'lim jarayonining eng muhim psixologik omillaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Chunki motivatsiya o'quvchining bilim olishga bo'lgan qiziqishi, o'zlashtirishga intilishi, maqsad sari harakat qilishi hamda ta'lim jarayonidagi faol ishtirokini belgilaydi. Har qanday o'quv faoliyatining samaradorligi ko'p jihatdan aynan o'quvchining ichki va tashqi rag'batlariga bog'liq bo'lib, bu jarayon shaxsning psixologik rivojlanishi bilan chambarchas aloqadordir. Zamonaviy psixologik tadqiqotlarda motivatsiya inson faoliyatini harakatga keltiruvchi, unga yo'nalish beruvchi va natijaga erishishga undovchi ichki kuch sifatida talqin qilinadi. O'quvchilarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasining psixologik xarakteristikasida bir necha muhim jihatlari ajralib turadi.

Avvalo, bilishga bo'lgan ehtiyoj motivatsiyaning asosiy manbai hisoblanadi. O'quvchi yangi ma'lumotlarni egallashga qiziqsa, mustaqil izlanishga intilsa va o'quv

topshiriqlarini bajarishda ijobiy munosabat bildira olsa, unda barqaror o'quv motivatsiyasi shakllanadi. Bunday holatda o'quvchi faqat baho olish yoki nazoratdan o'tish uchungina emas, balki o'z bilim doirasini kengaytirish uchun ham harakat qiladi.

Ikkinchi jihat sifatida o'quvchining shaxsiy maqsadlari va kelajak rejalari muhim ahamiyat kasb etadi. Agar ta'lim mazmuni o'quvchining hayotiy orzulari, kasbiy intilishlari yoki o'zini namoyon qilish ehtiyojlari bilan uyg'unlashsa, uning o'qishga bo'lgan motivatsiyasi yanada kuchayadi. Masalan, kelajakda shifokor, muhandis yoki o'qituvchi bo'lishni istagan o'quvchi tegishli fanlarni chuqurroq o'rganishga intiladi. Bu esa motivatsiyaning maqsadga yo'naltirilgan xarakterini ko'rsatadi.

Psixologik nuqtai nazardan motivatsiya ichki va tashqi turlarga bo'linadi. Ichki motivatsiya o'quvchining fanlarga qiziqishi, bilishga chanqoqligi, muvaffaqiyatdan qoniqish hissi bilan bog'liq bo'lsa, tashqi motivatsiya rag'bat, baho, maqtoov, ota-ona yoki ustoz talabi kabi omillar orqali yuzaga keladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ichki motivatsiya barqarorroq bo'lib, uzoq muddatli natijalarga olib keladi. Shu sababli ta'lim jarayonida o'quvchilarning ichki qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va muvaffaqiyat hissini boshdan kechirishlariga sharoit yaratish muhimdir. O'quvchilarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasiga ta'sir etuvchi omillar orasida oilaviy muhit, sinfdagi ijtimoiy munosabatlar, o'qituvchining pedagogik mahorati, ta'lim metodlari va baholash tizimi alohida o'rin tutadi. O'qituvchining adolatli munosabati, qo'llab-quvvatlashi, darslarning qiziqarli tashkil etilishi o'quvchida ijobiy emotsional holatni yuzaga keltiradi.

Aksincha, haddan tashqari tanqid, zo'riqish yoki befarqlik motivatsiyaning pasayishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois ta'lim muassasalarida psixologik qulay, ijobiy va hamkorlikka asoslangan muhitni yaratish zarur. O'quvchilarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasining psixologik xarakteristikasi ularning bilishga qiziqishi, shaxsiy maqsadlari, emotsional holati va ijtimoiy muhit bilan uzviy bog'liqdir. Ta'lim samaradorligini oshirish uchun o'quvchilarda ichki motivatsiyani rivojlantirish, o'quv

faoliyatini mazmunan boyitish hamda har bir o'quvchining individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish zarur. Ana shunda ta'lim jarayoni nafaqat bilim beruvchi, balki shaxsni har tomonlama rivojlantiruvchi muhim omilga aylanadi.

Yuqori sinf o'quvchilarida o'qishga bo'lgan motivatsiyaning pasayib borishi bugungi ta'lim tizimida dolzarb psixologik muammolardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, o'smirlik va o'spirinlik davrida shaxsning qiziqishlari, ehtiyojlari hamda hayotga bo'lgan qarashlari keskin o'zgaradi. Shu sababli avvalgi yosh bosqichlarida samarali bo'lgan rag'batlantirish usullari yuqori sinflarda har doim ham kutilgan natijani bermaydi. Bu davrda o'quvchining e'tiborini dars va kitoblardan chalg'ituvchi omillar ko'payib, smartfonlar, ijtimoiy tarmoqlar, turli elektron o'yinlar va ko'ngilochar vositalar uning vaqtini egallab boradi. Natijada o'quv faoliyatiga nisbatan befarqlik, sustkashlik va maqsadsizlik holatlari kuzatiladi.

Bunday vaziyatda motivatsiyaning psixologik mohiyatini chuqur anglash muhimdir. Motivatsiya faqatgina tashqi rag'bat yoki nazorat bilan emas, balki o'quvchining ichki ehtiyojlari, qiziqishlari va kelajak rejalari bilan bog'liq jarayondir. Agar o'quvchi ta'limni o'z hayoti bilan bog'lay olsa, uning o'qishga bo'lgan munosabati ijobiy tomonga o'zgaradi. Yuqori sinf o'quvchisi uchun bilim olish jarayoni endi oddiy majburiyat emas, balki kelajak kasbi, jamiyatdagi o'rni va shaxsiy muvaffaqiyatiga olib boruvchi muhim vosita sifatida namoyon bo'lishi zarur. Ana shundagina unda ongli va barqaror o'quv motivatsiyasi shakllanadi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori sinf o'quvchilari mustaqillikka intilish, o'z fikrini himoya qilish, o'zini namoyon etish va jamiyatda o'z o'rnini topishga kuchli ehtiyoj sezadilar. Shu bois ularga buyruqbozlik yoki faqat nazorat asosidagi ta'lim usullari salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Aksincha, hurmatga asoslangan muloqot, tanlov imkoniyatining berilishi, mustaqil fikrlashga undovchi topshiriqlar hamda real hayot bilan bog'langan darslar ularning qiziqishini oshiradi. Masalan, kasb tanlashga oid suhbatlar, amaliy loyihalar, muammoli vaziyatlarni hal qilishga qaratilgan mashg'ulotlar

o'quvchilarning ichki faolligini kuchaytiradi. Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish ham motivatsiyani oshirishning muhim yo'nalishlaridan biridir. So'nggi yillarda yoshlar orasida mutolaa madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan turli tanlovlar, loyihalar va tashabbuslarning joriy etilishi bejiz emas. Bunday tadbirlar o'quvchilarda kitobga qiziqish uyg'otadi, dunyoqarashini kengaytiradi va mustaqil tafakkurini rivojlantiradi. Kitob bilan do'stlashgan o'quvchi o'z oldiga maqsad qo'yishni, fikr yuritishni va bilim olishdan zavq olishni o'rganadi.

Bu jarayonda ota-ona va o'qituvchilarning roli ayniqsa kattadir. Ota-onaning farzand ta'limiga e'tibori, oiladagi ijobiy muhit, o'qituvchining samimiy munosabati hamda pedagogik mahorati o'quvchining ruhiy holatiga bevosita ta'sir qiladi. Agar kattalar tomonidan doimiy qo'llab-quvvatlash, ishonch va to'g'ri yo'naltirish mavjud bo'lsa, o'quvchi o'z imkoniyatlariga ko'proq ishonadi va ta'lim jarayonida faolroq ishtirok etadi. Yuqori sinf o'quvchilarida o'qishga bo'lgan motivatsiyaning pasayishi zamonaviy axborot muhitining ta'siri, yosh davri psixologik xususiyatlari hamda noto'g'ri yondashuvlar bilan bog'liqdir. Ushbu muammoni bartaraf etish uchun o'quvchilarga ta'limning hayotiy ahamiyatini anglatish, ularda mustaqil maqsad qo'yish ko'nikmasini shakllantirish, kitobxonlikni rivojlantirish va psixologik qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish zarur. Ana shunda yuqori sinf o'quvchilari o'qishni kelajakka eltuvchi strategik faoliyat sifatida qabul qiladilar.

O'quv motivatsiyasi o'quvchilarning ta'lim jarayoniga bo'lgan qiziqishi, intilishi, faol ishtiroki va bilim olishga nisbatan ichki tayyorgarligini belgilovchi muhim psixologik omildir. Ta'lim samaradorligi ko'p jihatdan aynan o'quvchining motivatsion holatiga bog'liq bo'lib, unda qiziqish qanchalik yuqori bo'lsa, o'zlashtirish darajasi ham shunchalik samarali bo'ladi. Shu sababli maktab o'quvchilarida o'quv motivatsiyasini shakllantirish va rivojlantirish pedagogika hamda psixologiyaning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Avvalo, o'quvchilarning shaxsiy qiziqishlari va individual ehtiyojlarini inobatga olish motivatsiyani oshirishning muhim shartidir. Har bir o'quvchi o'ziga xos qobiliyat,

dunyoqarash va qiziqishlarga ega bo'ladi. Agar dars jarayonida ularning qiziqishini uyg'otadigan mavzular tanlansa, fikr bildirish va mustaqil izlanish imkoniyati yaratilsa, o'quvchilar ta'lim jarayoniga faolroq jalb etiladi. O'quvchi o'zini darsning faol subyekti sifatida his qilganida, uning bilim olishga bo'lgan ichki ehtiyoji ortadi. Ma'naviy-psixologik muhit ham motivatsiyaning shakllanishida katta rol o'ynaydi. Oila, sinfdoshlar, do'stlar va o'qituvchilar bilan bo'lgan munosabatlar o'quvchining ruhiy holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ijobiy, qo'llab-quvvatlovchi va hamkorlikka asoslangan muhit o'quvchida ishonch hissini kuchaytiradi. Aksincha, keskin tanqid, e'tiborsizlik yoki salbiy munosabatlar o'quv faoliyatiga bo'lgan qiziqishni pasaytirishi mumkin. Shu bois ta'lim muassasalarida sog'lom psixologik muhit yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'quv jarayonida bilimlarni hayot bilan bog'lash va shaxsiylashtirish ham motivatsiyani oshiruvchi omillardan biridir. O'quvchi olgan nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llay olsa, u ta'limning real ahamiyatini anglay boshlaydi. Loyihalar, tajribalar, amaliy topshiriqlar, muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantiradi hamda bilim olish jarayonini mazmunli qiladi. Natijada o'quvchi faqat baho uchun emas, balki amaliy foyda uchun ham o'qishga intiladi. Maqsadlarni to'g'ri belgilash va ularga erishish yo'lini ko'rsatish ham motivatsion jarayonning ajralmas qismidir. O'quvchi o'z oldiga aniq maqsad qo'ya olsa va unga erishish bosqichlarini tushunsa, unda mas'uliyat hissi va o'ziga bo'lgan ishonch ortadi. Katta maqsadlarni kichik bosqichlarga bo'lib amalga oshirish usuli o'quvchini muntazam harakatga undaydi. Har bir kichik muvaffaqiyat esa keyingi natijalar uchun ichki rag'bat manbai bo'lib xizmat qiladi.

Ijobiy fikrlar, rag'batlantirish va konstruktiv baholash ham o'quv motivatsiyasini mustahkamlaydi. O'quvchining erishgan natijalarini e'tirof etish, uning sa'y-harakatlarini qadrlash va xatolarini rivojlanish nuqtasi sifatida ko'rsatish muhimdir. Bu yondashuv o'quvchida o'z kuchiga ishonchni shakllantiradi, qo'rquv va ikkilanishni kamaytiradi. Ayniqsa, o'qituvchining samimiy qo'llab-quvvatlashi ko'plab o'quvchilar uchun kuchli psixologik stimuly bo'lib xizmat qiladi.

Bundan tashqari, o'quvchilarga o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini o'rgatish zarur. Vaqtdan unumli foydalanish, kun tartibini to'g'ri tashkil etish, diqqatni jamlash va stressni boshqarish ko'nikmalari o'quv faoliyatini samarali tashkil etishga yordam beradi. O'z faoliyatini boshqara oladigan o'quvchi topshiriqlarni o'z vaqtida bajaradi, ortiqcha zo'riqishni kamaytiradi va natijada motivatsiyasi yuqori bo'lib qoladi.

Har bir o'quvchining individual qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish ham alohida ahamiyatga ega. Kimdir aniq fanlarga, boshqasi ijodiy faoliyatga, yana biri sport yoki texnologiyaga moyil bo'lishi mumkin. Agar ta'lim jarayonida ana shu qobiliyatlar e'tiborga olinib, rivojlantirishga yo'naltirilgan faoliyatlar tashkil etilsa, o'quvchi o'z salohiyatini namoyon qilish imkoniga ega bo'ladi. Bu esa uning o'qishga bo'lgan ijobiy munosabatini mustahkamlaydi. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ham bugungi kunda motivatsiyani oshirishning samarali vositalaridan biridir. Interaktiv taqdimotlar, elektron platformalar, multimedia vositalari va raqamli ta'lim resurslari darslarni qiziqarli va tushunarli qiladi. Texnologiyalar yordamida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning diqqatini tortadi, ularda faol ishtirok etish istagini kuchaytiradi.

Shuningdek, emotsional jihatlar ham motivatsiya jarayonida muhim o'rin tutadi. Dars davomida o'quvchi o'zini qadrlangan, tushunilgan va qo'llab-quvvatlangan holda his qilsa, u ta'lim jarayoniga ko'proq qiziqish bildiradi. O'qituvchi bilan iliq munosabat, sinfdoshlar bilan hamkorlik va darsdagi ijobiy kayfiyat o'quv faoliyatining samaradorligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, o'quv motivatsiyasi ko'plab psixologik omillar ta'sirida shakllanadigan murakkab jarayondir. Shaxsiy qiziqishlarni hisobga olish, qulay muhit yaratish, rag'batlantirish, maqsad qo'yishga o'rgatish, individual qobiliyatlarni rivojlantirish va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarning ta'lim jarayoniga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshirish mumkin. Natijada ular nafaqat muvaffaqiyatli o'quvchi, balki mustaqil fikrlovchi va faol shaxs sifatida shakllanadilar.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O‘zbekiston" nashriyoti, 2021.
2. G‘oziyev E.G. O‘spirin psixologiyasi. – Toshkent: "O‘qituvchi", 1994.
3. Davletshin M.G. Psixologiya va pedagogika. – Toshkent: "Nizomiy nomidagi TDPU", 2002.
4. Leontyev A.N. Deyatelnost. Soznanie. Lichnost. – Moskva: "Smisl", 2005.
5. Xekxauzen X. Motivatsiya i deyatelnost. – Sankt-Peterburg: "Piter", 2003.
6. Bandura A. Teoricheskie osnovi lichnosti: Self-efficacy. – New York: Academic Press, 1997.
7. Rean A.A. Psixologiya lichnosti. – Sankt-Peterburg: "Piter", 2013.